

Roma tanulók a szakképzésben

A Valóság rovatban most diákok sorsáról olvashatunk. Roma fiatalokról, akik a szakképzés különböző szintjein – szakközépiskolában, szakiskolában, Híd-programban – tanulnak, akik a tanulmányaikat megkezdő roma fiatalok többségével szemben nem peregtek ki az iskolából. Akik társaik többségénél sikeresebbek. Az interjúk a Roma Oktatási Alap által megrendelt, 2014–15-ben végzett kutatás keretében készültek, amelynek témája a 2010 utáni jogszabályi változások hatása a középfokú végzettség megszerzésére, illetve az iskolarendszerből való kipergésre. Itt nem interjúkat vagy összefüggő interjúrészleteket közlünk, hanem az interjúk alapján összefoglalt rövid történeteket a fiatalok iskolai pályafutásáról, családjáról, körülményeiről, és közben gondolkodásukról, aspirációikról is sokat megtudunk. A történeteket, ahol lehetett, a diákok saját szavaival mondjuk el és illusztráljuk, amely részeket a könnyebb követhetőség érdekében kurzívan jelöltük.

A felelősen egyensúlyozó

A 11. évfolyamos, tehát az érettségit félig már a zsebében érezhető informatikai szakközépiskolás fiú egy közeli, viszonylag gazdagabb faluból jár be, ahol egyre több, de még mindig kevés roma él. *„Vannak, de kisebbségben. Én pl. félig vagyok csak az. És a mi körzetünk az, hogy csak magyarok vannak, nincsenek romák. ... Az általános iskolában is szinte csak én voltam úgy roma, rajtam kívül még ketten voltak, akikkel úgy nem is foglalkoztak, de énvelem mindenki megtalálta a közös hangot.”* 3 évig járt óvodába. Az alsó tagozatban jól teljesített, a felsőben már kevésbé. *„Jött a tinédzserkor, és akkor már lazábban vettem az életet, annyira nem foglalkoztam a tanulással. ... Többet voltam itt <a városban> mint otthon. Elmentem iskolába, hazajöttem, elraktam a táskámat, visszajöttem és este 10 óra tájban jöttem haza mindig. Barátokkal elmentünk kajázni.”* Arra odafigyelt, hogy nagy baj ne legyen. *„Ha dolgozat volt, ugyanúgy én 5-kor kelek még most is, és 5-kor felkeltem, lezuhanyoztam, ettem és elkezdtem tanulni reggel 7-ig, mert utána jött a busz.”* Nála működött a szülői szigor. *„Anyukám mindig szigorú volt, hogy tanuljak, tanuljak, üljek le és tanuljak. Addig nem csinálhattam szinte semmit, míg le nem ültem tanulni. Apukám meg olyan volt, hogy nézzem át legalább egyszer... Hogy ne olyan legyek, mint ő. Hogy csak 8 általános. Hogy ... többet elérjek az életben.”*

A nagyobbik öccsénél már nem voltak ilyen sikeresek a szülők. Egyszer évet ismételt általánosban, és a csökkentett tankötelezettségi korhatár miatt, mivel éppen elérte a 16-

ot, középfokra már nem is jelentkezett. „Ő most azt a korszakát éli, hogy kicsapongó. Hogy többet van a barátokkal, ... szerintem úgy képzelem, hogy neki elég az a végzettség és majd lesz valami.” A szülei „nem tudnak vele mit kezdeni.” A kisebbik öccse még csak másodikos.

A szülőknek 8 általánosa van, és azt akarják, hogy gyerekeik többre vigyék. Apja kőpattintó egy kőfaragó műhelyben, olykor a fia is eljár vele dolgozni az építőiparba.

A harmas bizonyítvánnyal több továbbtanulási lehetőség is felmerülhetett, de mivel „szerettem az informatikát, mindig érdekelték az ilyen műszaki dolgok, hogy dvd, telefon, számítógép. És ezt a szüleim is látták, ők is javasolták ezt. Most meg hogy már idősebb vagyok, apukám mondta, hogy van érzésem a kőműves szakmához, akkor még ezt a szakmát tanuljam, amit szeretnék.” A terv tehát az, hogy a jelenleg 18 éves fiú 19 éves korában leérettségizik, utána 3 év alatt kitanulja a kőműves szakmát. Még nem zárja ki, hogy érettségi után OKJ-s informatikai szakmát tanuljon, tanárai is erre biztatják.

Másfél éve van egy barátnője, aki jelenleg a helyi szépzésművészeti szakközépiskola 9. évfolyamán tanul. „Nem szeretne itt lenni, csak miattam van itt” – mondja, de egyelőre veszi az akadályokat. A kapcsolat mindkettőjük számára stabilizáló hatással van a tanulmányok terén is. „Engem pl. ösztönöz. Mert azt akarom megmutatni, hogy tudok jobban teljesíteni, hogy mellettem van, és hogy kövesse ezt a példát. Úgymond példakép szeretnék lenni neki a tanulásban.”

Az osztályban már ő az egyetlen roma származású diák, de induláskor, „két évvel ez előtt még rajtam kívül kb. 4–5-en voltunk. Kiperegtek. – Miért peregetek ki, te hogy látod? – Nem tanultak, úgymond elhanyagolták az iskolát, nem jártak be normálisan és így szép lassan kiperegtek, átkerültek a másik épületbe.” Mármint az 5 percre lévő, szegregáltan működő szakiskolai részbe.

A jövőjét leginkább az építőiparban képzelem el, valamilyen nagyobb városban. „A kőműves szakma főleg városokban kell, mindig van valami építenivaló. Bízom benne.”

Élünk, éldegélünk (két barátnő)

I.

A kilencedikes roma lány szabónak tanul. Egy környéki faluban nőtt fel, ott is szeretne élni. Az óvoda utána alsóban még viszonylag szorgalmas volt, jó tanuló. Magatartásával sem volt gond, de felsőben sokat rontott. „Azért megvolt a 2,6.” „<Anyukám> megkérdezte, hogy mi a lecke, azt megcsináltam. De azt nem mondta, hogy gyakoroljak, vagy csináljam ezt. Magamtól csináltam.” Az otthoni körülményei a tanuláshoz megvoltak. Kamaszodva már elhitette édesanyjával, hogy kész van a lecke. „Az volt a baj szerintem, hogy nem ellenőrizte.” Úgy gondolja, napi két óra tanulással nyolcadikig kitűnő lehetett volna. „– Visszagondolva: megérte volna? – Meg. Megérte volna.”

Az általános iskolát nagyon szerette, a tanárokat is. „Meg is fordult a fejemben, hogy most visszaveszek a tanulással és hogy maradjak-e még egy évet, de nem. – Úgy hogy direkt megbukjál? – Igen. Mert szerettem nagyon általánosba járni. De aztán anyukám is rávette, hogy tanuljak.”

Édesapja 4 éves korában hagyta el őket, édesanyjával és idősebb nővérével élt. A nővére 4 évvel idősebb, ő általánosban elejétől kezdve rossz tanuló volt. Ő is ide járt, „de hát ő abbahagyta ezt a sulit is, mert férjhez ment.

Jött a baba? – Igen. De én ki szeretném járni. Mert tetszik ez a szakma.”

Az iskolaválasztásnál édesanyja „*azt mondta, hogy mindegy hova megyek, csak ahova én szeretnék, az én szakmám, én tegyem le. Amit szeretek azt tegyem le. ... Nekem a szakács szakma tetszett. Hogy szakácsnő leszek. Elsőnek felmerült a pincérnő és aztán a szakács. A szakács mellett döntöttem, úgyhogy feladtam a jelentkezési lapomat X-be és felvettem. Aztán jelöltem még <ezt a szakképzőt> is. Fodrászt, ha jól emlékszem.” X-ben „jó volt minden. Az osztályfővel is nagyon kijöttem, meg az összes pedagógussal, osztálytársakkal is. – Akkor miért nem vagy ott? – Mert nem tetszett a szakács szakma. Fárasztó és kimerítő. – Végigjártad az évet? – Igen. – És átkérted magad? Vagy buktál? – Buktam. – Sokból? – Háromból. ... Azért, mert nem tanultam. Meg gyakorlati napra nem mentem be kétszer, mert megbetegedtem. ... Nem úgy hogy elméletin buktam meg, hanem gyakorlatból. – Mikor döntötted el hogy nem folytatod? – Mikor félévkor megtudtam, hogy bukok tesiből. – Miért buktál tesiből? – Én nagyon nem jöttem ki a tesi tanár úrral. – Jó, nem szeretitek egymást, de miért buksz meg? – Hát azért, mert nem öltöztem át... De igazolatlant nem szereztem, csak beírta az egyest.” 3x75 guggolás lett volna az ár, amivel kiválthatja az egyest. A problémák a tesivel már korábban kezdődtek. „*nem szeretek tesizni, nem szeretek olyan sokat futni, nem szeretek átöltözni. Nem is járok. – Szégyelled magad mások előtt? – Nem szégyellem, csak nem szeretek átöltözni, és nem is öltöztem át általánosban sem, soha. – És ezt túrték a tanárok? – Hát volt olyan, hogy sokszor bukásra álltam tesiből, de mégis megkaptam a kettést.*”*

Félévkor át akart jönni jelenlegi iskolájába, de nem sikerült, hiszen akkor egy másik szakmán a gyakorlatot már nem tudta volna teljesíteni. Most szabó tanulóként félévkor négyből bukott. Magyarból, töriből, textiltermék készítésből, a negyedikre nem emlékszik. „*Nem koncentráltam nagyon a tanulásra, hanem a barátomra. ... Ha mellettem van, nem szeretek a tanulásra gondolni. Hanem inkább rá.*” Most az osztályfőnök javasolta, hogy szerdánként járjon felzárkóztatóra „*látja ő is, hogy többre lennék képes.*” A tanulással nincs jöb. „*Hát otthon van olyan napom, hogy nem szeretnék kikelni az ágyból és maradnák szívesebben otthon a barátommal, meg azt az időt, amit a suliban töltök, szívesebben tölteném vele. Vagy otthon anyával... Nem szeretem, amikor sokat kell írni, elálmosodok. De legalább itt elmegy az idő, mire hazaérek már 3 óra. Utána megnézem a sorozataimat, eljön a barátom, lesz vagy 7 óra.*”

A barátja 18 éves, most szeretne kimenni az édesapjával dolgozni Németországba. A papa már 10 éve kijár. Nem végezte el a szakképzőt, „*kirúgták a sok lógás miatt.*”

„*– Hogy képzeled a következő éveket? – Sehogy. ... szerintem ez a barátomon függ, ő mit mond, hogy próbáljak elhelyezkedni ezzel a szakmával. Vagy mégsem. Majd ő dolgozik, majd ő eltart. De ha azt tanácsolja, hogy keressék egy szakmát, és ha szeretnék dolgozni, dolgozzak, akkor ezt fogom tenni. ... – Mást tanulni? – Ezen a szakmán kívül, nem nagyon szeretnék. ... – Mikor éreznéd magadat huszonöt évesen sikeresen? – Sikeresen? Az őszintét: az én sikerem azon múlik, hogy ne én tartsam el a barátomat, hanem a barátom engem. Mert ő a fiú. A sikerem őbenne van szerintem.*”

II.

Osztálytársa ugyanabban a faluban élt, járt iskolába. Az óvoda után számára is kellemes általános iskolai évek következtek. „*Nagyon szerettem az összes tanárt. Kitűnő voltam ötödikig. De már a felső iskola nehezebben ment. <Ötödikben> a nehezebb tantárgyak estek úgy be, az rontotta le. A tanárok rendszeren bántak velünk, azok jók voltak, csak a tantárgyak estek nekem nehezemre.*” Édesanyja mindig leült vele tanulni, a felügyelete alatt gyakorolt. De felsőben „*nem figyeltem, már nem érdekelt úgy a tanulás, mint alsóban.*” Azért a négyes

átlag általában megvolt, hetedik végén is még 3,6. Nyolcadikban tovább rontott, félévkor kémiából meg is buktatták, ami nagyon rosszul jött a továbbtanuláshoz.

Szüleivel él együtt, teljes családban. Öten vannak testvérek, ő a középső. A legidősebb fiú két éve Belgiumba jár állványozni. Csak 10 osztálya van, de ért az állványokhoz. Kisebbit bátyja a megyeszékhelyen tanul, jó esélye van, hogy megszerezze a hegesztő szakmunkás-bizonyítványt. A nagyobbik öccse ötödikes, nem jó tanuló. A fészbuk, a foci, a gyúrás érdekli. Édesanyjának 7 osztálya van, „a tanácson dolgozik, ilyen közmunkán”. Édesapja csak 4 osztályt végzett.

Első helyen a megyeszékhely egyházi fenntartású gimnáziumába jelentkezett, de a félévi bukás miatt nem vették fel. Így az itteni szépművészeti szakközépiskolai osztályba került. „– Itt kezdtem szeptemberben, ide csak egy órát jártam. – Mennyit!? Ez rekord! – Az osztályfőnököm, aki itt volt, mondta, hogy ide úgy kerülnek fel, hogy a fő tantárgyak nem lehetnek kettesek, hanem csak hármások-négyesek. Én meg majdnem mindenből kettes voltam nyolcadikban. Úgyhogy anyukám átíratott varrónőnek, és szeptember 1-jétől már ide jártam. – Ha napi egy-két órát tanulnál, tudnád csinálni a szakközépiskolát, nem? – Csak az a baj, hogy érettségis. Én pedig nem szeretnék érettségire menni. – Nem szeretnél? – Nem, nem szerettem volna négy évet járni iskolába. Mert nekem jobban tetszett az, hogy 3 évet kijárok, és megkapom a szakmát. ... Mert az érettségi sokkal nehezebb, sokkal fárasztóbb, mint egy szakmát letenni. – A későbbiekben akarsz-e érettségizni? – Nem. Nekem elég ez a papír, hogy a szakmámat elvégeztem és kész. ...Jól érzem magam a szakmámban is, szeretek varrni, meg ez olyan nőies. ... , nincs benne olyan, ami nem tetszene.”

Stabil barátja van, aki szintén idejár, tízedikes. „Ő sokkal jobb tanuló, mint én. – Mik a szándékaid ezzel a szakmával? – Hát le akarom tenni a szakmát. – Mi kell ehhez? – Szerintem nem hiányozni, tanulni, nem hiányozni, nem lógni. Meg gyakorlati órákon részt venni, csinálni, meg a nyári gyakorlat a legfontosabb, hogy arról nem szabad hiányozni.”

„– És te hogyan képzeled a jövődet? – Hát nem tudom. Én is, ha el tudnák helyezkedni, akkor dolgoznák, de ha nem, akkor nemHát igen, de ezzel a szakács szakmával is. Páran <a falumban> letették ezt a szakács szakmát, de sehova nem tudnak vele elmenni.”

„– És te mikor éreznéd magad sikeresnek 25 éves korodban? – Nekem, hogyha már lenne egy nagy házam, lenne családom, barátom kinn dolgozna.”

Kiiratkozás jóval a félidőn túl

A 11-es, a 18. évét éppen betöltött roma fiú májusban iratkozott ki a szakiskolából. A jegyei megvannak, nem lógott, ez az éve is simán meglenne, és csak az utolsó, 12. év lenne hátra. A barátnőjéhez költözik Budapestre. Egy gyárban fog dolgozni. „Az após nagyon jó helyen van, és mondta nekem, hogy bármikor mehetek oda dolgozni, és így jutottam ere a döntésre.”

Négy évig járt óvodába a várostól 5 kilométerre lévő faluban, ahol az általános iskolában a cigánytanulók egy ideje már többségben vannak. Alsóban még elég jó tanuló volt, aztán „felkerültem ötödikbe, ottan már kezdtem lemenni.” Ha az órán figyelt, az elég volt a ketteshez, jobb esetben a hármashoz. Egyszer-egyszer, nagyobb dolgozatok előtt előfordult, hogy otthon is tanult, de napi szinten figyelték szülei, hogy feleljen meg az iskolának. „Anyu kérdezte meg mindig, ő ügyelt arra, hogy a házi feladat az kész legyen.” Az osztály-

főnök nagyon rendes volt, segítette, és a legtöbb tanárra semmi rosszat nem tud mondani, de a megkülönböztetést is megtapasztalta. – *És a tanítók-tanárok tettek-e különbséget, hogy valaki cigány vagy nem cigány? – Hát valamelyik igen. – És milyen különbséget tett? Csúnyábban beszélt velük, rosszabb jegyet is adott? – Hát rosszabbat. Hiába írtunk négyesre a felmérésre, hármast vagy kettest adott rá. Meg nem úgy beszélt velem, mint egy rendes magyarral.*

Szülei 11 éves korában „széjjelmentek”. Attól fogva „nem nagyon tudtam fateromnak így a tanítása alatt lenni, így nagyapám tanítgatott mindenre.” A most 74 éves, tőlük nem messze lakó nagyapa volt a minta, az abszolút tekintély. Gyakran jár hozzá most is, segít, már betegesek a nagyszülők. „Hát ő mindig azon volt, hogy végezzek el egy szakmát, mert szakma nélkül nem érünk semmit. És hogy kell egy munkahely, ha családot alapítunk, tartsuk fenn. Ő volt nekem rajta ezen a villanszerelésen nagyon.” Hetedikben, pályaválasztás előtt „amikor kiadták ezt a könyvet, hogy milyen szakmák vannak, akkor ezt a könyvet megfogtam, felvittem nagyapámnál, és olvastam neki, hogy milyen szakmák vannak. És ő választotta nekem ezt a villanszerelőt.” Édesanyjával nem is beszélte meg a pályaválasztást.

Három testvére van. 24 éves nővére is „idejárt, fodrásznak, nem járta ki, megismerkedett a mostani élettársával, még abba az időbe, és sikerült összehozni” egy babát a tízedikes lánynak. Most két gyermekét neveli. A 21 éves báty a központifűtés-szerelő szakmát kijárta, de nem a szakmájában, hanem az erdészetnél dolgozik, bejelentett állása van. 4 éve van élettársa, végzett, a szakmájában dolgozó pincérlány. Egyelőre még nem akarnak gyereket. A fiú hétvégenként olykor elmegy napszámba hozzá, az 5 ezer forint elég a pesti vonatjegyre, hogy a barátnőjéhez eljárjon.

A 14 éves hűg genetikai rendelkezéssel született, 6 lábujjal. „Hát a roma gyerekek elkezdték lefordítani, hogy nyomorék, meg béna, ilyenek. Ezt anya meguntta és behozta ide a <városi> iskolába, azóta itt van. Akkor volt másodikos, amikor elhozta. És vissza kellett tenni első osztályba.” A túlkoros kislány így még csak hatodikos, „hála istennek jó tanuló”.

A fiú a szakiskola 9–10. évfolyamát is kedvelte, a szakképző évfolyamon is jó, „csak a bejárással volt gond, hogy 4 órakor kellett kelni, mert fel kellett nekem járnom <X-be>”. Átszállással jut el a 35 km-re fekvő városba, ehhez 4-kor kell kelnie. „Rendesen jártam oda, egy napom sem volt kiesve”. 9–10-ben az Útravaló-Macika ösztöndíjban részesült, mentor-tanára egy villanszerelő volt, aki már a szakmatanulás előtt is a villanszerelésről mesélt neki. „– Mi volt a segítség? – Hát nem sok mindent beszélgettünk. – Milyen gyakran? – Egy hónapban így kétszer. – Volt valami köze ahhoz, hogy te sikeresebben végezd az iskolát? – Á, semmi köze, ez rajtunk múltott.”

A fiút most a magánélete téríti el az iskolától. A tanárai is marasztalnák, a család is. „– Azt mondtad, hogy nagyapáddal is megbeszélted. Ő mit mondott? – Nem nagyon dicsérte. De úgy elmondtam neki, hogy miért, így megértette ő is.” A lány egy belvárosi informatikai szakközépiskola harmadikos tanulója. „Úgy beszéltek meg, hogy kijárja az iskolát. Addig én járok dolgozni, tenni fogunk oldalra így pénzt. Nem fogjuk pazarékolni, mert házat akarunk venni. Így leélnénk vissza a szülőkhöz, mert nem akarok nagyvárosba költözni.” A lány eredetileg ápoló szeretett volna lenni, még nem tudni, mit fog csinálni érettségi után. A fiú nem túl nagy meggyőződéssel mondja, hogy talán egyszer majd lesz szakmája, ez a villanszerelő jó lenne, de tudja, hogy előlről kell kezdenie, ha egyszer a tanulás mellett döntene. Most más erők, más célok határozzák meg döntéseit. Dolgozni kell, pénzt keresni.

Stabil családban

Beszélgetésünk másnapján töltötte be a városban felnőtt, azóta is itt lakó 11-dikes fodrász tanuló, félig roma származású lány a 18. születésnapját. *„Minden napra megvan az ételünk, de napról napra élünk”,* mondta. 3–4 év óvodázás után alsóban még jó tanuló volt, bár a 'b' és 'd' betűket keverte, logopédus foglalkozott vele. Felsőre sokat rontott. 8 éven keresztül napközis volt, napi egy óra tanulással 3,0 alatti bizonyítványai voltak. Ötödikben pótvizsgáznia is kellett. Ezt szülei *„elég szigorúan fogadták”*. A pótvizsgán sikerrel járt. Tanítóit, tanárait kedvelte, de diáktársairól kevésbé pozitívan nyilatkozott. *„Voltak barátaim és beszélő viszonyban voltunk.”* Romák és nem romák *„barátkoztunk, normálisan. – Az egész iskolára ez volt jellemző? – Mondhatjuk.”* A városi általános iskola osztályában csak három cigány tanuló volt.

Legkellemesebb emlékei általánosból a nyolcadikos *„hülyéskedések”*. *„Virágokat leborítottunk, meg egymást locsoltuk vízzel, meg ilyenek.”* A legkellemetlenebb történet a locsoláshoz fűződik: *„Amikor a semmiért kaptam egy igazgatóit. Egyik lány még 8-ikban elment az osztfőnek panaszkodni, hogy én állítólag lepocsoltam.”*

A négy testvér közül ő a legidősebb. Húga a helyi gimnáziumba jár, ő szorgalmasabb, másik két testvére még harmadikos és ötödikes. Édesanyja gyors- és gépíró, *„... a háttérben dolgozik. Almaszedés meg ilyenek. ... Ha hívják <köz munkára>, akkor elmennek dolgozni. December nem tudom hanyadikáig dolgoztak, és most megint, ebben a hónapban kezdték el a munkát. Néha-néha a hűtőházba is hívták be őket, volt mindig munkájuk.”* Édesapja géplakatos szakmát járt ki, de abban nem sikerült elhelyezkednie, hatodik éve az építőiparban dolgozik.

A kettős tanuló lány nyolcadik után szíve szerint Budaörsre ment volna tanulni a nagynénijéhez, akinél nyaranta sok időt töltött. *„Szerettem náluk lenni. – Mennyire volt ebben az, hogy egy kicsit megszabadulni a családi háztól, a szülői felügyeletől? – Hát az is benne volt.”* Jelenlegi iskoláját csak harmadik helyen jelölte meg. A megyeszékhelyre nem vették fel, a budaörsi iskolából pedig nem jött válasz. *„Kicsit bánom, hogy nem kerültem oda,”* mondja.

Így közel három éve fodrász osztályba került, inkább azt választotta, mint a szabót, de soha nem akart fodrász lenni. *„– Benned felmerült valamikor, hogy abba kellene hagyni, mert már nincs kedved? – Nem. Nem szeretem csinálni, de muszáj. – Nem szeretted csinálni a szakmát? – Hát nem nagyon. – És akkor nem is akarsz fodrászként dolgozni? – Nem.”*

A fodrász tanulóság jelentős beruházás egy szegény családban. *„Hát nagy terhet jelentenek, mert minékünk négy iskolatáskát kell vennünk, nekem még a fodrász cuccokat is be kell szerezni. – Az neked pénzbe kerül? Mennyibe? – Kb. 100 ezer forint. – Mennyi?! Hú, az rendkívül sok! – Igen. De nem is mindegy, hogy milyen olló, meg milyen fésű... – És az mindenkinek sajátja van? – Igen, meg nem mindegy hogy milyen, ... az olcsót nem vehetjük, és 9 db-os fésűt vettünk 9-ikben vagy 10-ikben 6 ezer forintért.”*

Kilencedikben papíron 48 fős volt az osztály, köztük egyetlen fiú, 2–3 kivételtől eltekintve romák, de az iskolában egy-egy nap csak a diákok körülbelül fele jelent meg. Sok, a 18 éves tankötelezettség miatt iskolaköteles, de az iskolát nem látogató „szellemtanuló” volt köztük. *„– Hogy érzed? Ezek a lányok miért voltak ott? – Szerintem azért jöttek ebbe a suliba, csak a családi pótlékért. – De mégis elmaradtak. Nem olyan fontos nekik a családi pótlék? – Nem olyan fontos, szerintem. – Miért? Meg lehet ennyi pénzt könnyen szerezni, ha az ember nem jár iskolába? – Hát nem. De szerintem a családi pótlékból nem lehet megélni. <Akik kiperegtek>, ... nekik így most jobb vagy rosszabb? – Szerintem rosszabb. – Meny-*

nyiben rosszabb? – Hát akkor, ha lesz egy gyerekük, a gyerek megkérdezi tőlük, hogy anya, neked van egy szakmád? És izé, azt fogja neki válaszolni, hogy nincs. – És könnyebben vagy nehezebben találtnak ők munkát? – Szerintem valamennyivel, egy kicsit nehezebben.”

A papíron 48, ténylegesen kb. 25 induló közül tizenegyedike heten maradtak, de jöttek is közben, így jelenleg 17 fős az osztály. A később érkezettek közül hárman érettségi után kapcsolódtak be a 11. osztályba, ők nem romák. Ők tizenheten már jó eséllyel végezni fognak.

A további tervek még bizonytalanok. „Én is azon gondolkozom, hogy leteszem ezt a szakmát, utána meg megyek valahova érettségire. – Ez a te gondolatod, vagy anyukád mondta? – Anyu is mondta, hogy menjek érettségire, meg én is terveztem, hogy megyek. – Milyen típusú munkát szeretnél felnőtt korodban? – Még nem tudom, hogy mit szeretnék csinálni. Az sem biztos, hogy érettségire megyek, pl. Sopronba, Debrecenbe vagy Pestre. – Ilyen messzire? – Igen. – Szeretnél kicsit felnőtt életet élni, a magadét, el a szülői házból? – Igen. – Erről volt már otthon is szó, vagy megtartottad még magadnak? – Majd. Ráér elmondani.”

A fővárosnál és Sopronnál távolabbi célpontok is szóba jöhetnek. „– Külföldi munkára gondoltál esetleg? – Hát, lenne lehetőségem kimenni. Egyik nagynénémék kimentek Svájcba dolgozni, lakni, mert ott kaptak munkát. A másik nagynéném Angliában lakik, ott is el tudnék helyezkedni, itt is. – És hívnak is téged? – Igen, hívnak, hogy menjek. – És ez számodra vonzó vagy inkább ijesztő? – Kicsit ijesztő.”

Benőtt a feje lágya

„Elvitt a haveriság”, mondja a 18. évében lévő roma fiú, aki másfél év múlva szakács lesz. Korábbi eredményei alapján ugyanis nem ebben az iskolában és nem tízedikben kellene most lennie, már túl lenne a szalagavatón, ha minden simán megy.

A várostól alig 20 kilométerre egy olyan kis faluban lakik, ahol csak negyedike van iskola, felsőben már át kellett járni a szomszéd faluba. Ez sem vetette vissza. „Jeles tanuló voltam végig, elsőtől negyedikeig, aztán nyolcadikeig jeles. Még most is jeles vagyok. Még azt is ki merem mondani, hogy az iskola legjobbja vagyok itten. – Otthon is szoktál tanulni? – Igen. – Ebben hasonló vagy-e a testvéreidhez? (csönd) Vagy másfélék vagytok? – Hát, másfélék.”

Felső tagozaton két párhuzamos osztály volt a faluban. „– Volt 'a' és 'b', hármastól felfelé ebbe, hármastól lefelé meg külön. Én a „felfelébe kerültem.”

Nyolcan lagnak együtt egy kis faluban, szülei és a hat testvér. Édesapjának kőműves szakmája van, édesanyjának 8 általánosa. „Közmunkán van a faterom. Anyám nem, mert van kicsi. Ő most fog majd szeptemberben elsőbe menni.” Az idősebb báty is kőműves lett. „– És tud dolgozni a szakmájában? – Hát most éppen nem, így télen nem, de amúgy szokott lenni munka.” Édesapjának megvan az őstermelői igazolványa, de a fiú szokott ezzel is dolgozni. „Málnában, alma, szilva, meggy. Nyáron dinnye. Tudok benne dolgozni, mert megvan <az őstermelői>, brigádvezetőként is.” 500 forint körüli órabér jön ki. De ez csak kiegészítő kereset nála is, a családban is. Mióta a fiú idekerült, ez amolyan családi iskolává kezd válni számukra. Az eggyel fiatalabb testvér is ide jár, eladónak tanul, a következő most nyolcadikos, ő is ide jelentkezett festőnek.

Az általános iskolában 4,3-4,6 között volt a bizonyítványa. 4,6-tal sok helyre a siker reményében jelentkezhetett nyolcadikban. Mivel annak jobb híre volt, meg valahogy el is akart kerülni otthonról, a szomszéd megyeszékhelyre ment volna karosszerialakatosnak. Túl jó volt a bizonyítványa, ezért a szakközepes osztályba került. „Elvállaltam, de az nem

ment.” Így a következő évben már ennek a városnak egy másik iskolájába került épületgépész szakközépiskolai osztályba. Bár a bejárás megoldható lett volna, itt is inkább kollégiumba ment. Szülei „beleegyeztek, ha ezt akarom, nem fognak vissza, azt mondták, jól van.” Ez lett a vesztes, mert elvitte „a haveriság, a nők ... Verekedtem is. Balhész voltam,” mondja a csöndes, kulturáltan viselkedő fiú. Innen májusban rúgták ki fegyelmivel. „Tehát akkor az egy ilyen ziláltabb év volt? Kamaszkorban van egy ilyen év, amikor az ember kipróbálja magát a világban? Utána meg lehiggad? – Hát aki olyan, az tanul. Aki meg nem, az megy a börtönbe. Ez ésszerűen megy, hogy mikor kell abbahagyni, mikor választ az ember, amikor betöltötte a 16–17-et, akkor már el tud ezen gondolkozni.”

Nem érzi úgy, hogy bármilyen sérelem érte volna. Jogosan kapta, amit kapott. „– Nem volt az olyan nehéz, mert ha nem vitt volna el a haveriság, meg tudtam volna csinálni. – Nem próbáljátok egymást befolyásolni, ha úgy tetszik, jó útra téríteni? – Hát sokat nem lehet már, mert ha menni akar, akkor úgy sem tudja visszafogni senki.”

Akit ebben a városban kirúgnak egy szakképzőből, jó eséllyel kerül ebbe az iskolába, főleg ha roma. A festő szakmát választotta, de szintévesztő volt, így lett belőle szakács tanuló. „Hát nagyon megkedveltem. Főzés, sütés, grillezés.” Most is 4,3 volt a bizonyítványa, gyakorlaton is jól teljesít. „– A többiek miben gyengébbek? – Nem akarnak odafigyelni.” Így aztán bár négyen vannak a gyakorlólhelyen a kifőzdében, csak neki szóltak, hogy szakmunkászvizsga után jöhet dolgozni. „Mennyit keresnél? – Hát attól függ. – 100 ezer körül? – 140-150.”

Romaként az iskolákban nincsenek rossz tapasztalatai, de az iskolán kívül már igen. „Ebben az iskolában romák, nem romák is vannak. Van-e ebből probléma? – Nincs. – Barátkoznak egymással? – Igen. Nincs megkülönböztetés. – A városban is így van ez? – Hát ott már nem.”

„... ha lerakom ezt a szakmát, meg leteszek egy angol középfokút... Ha meglesz a lehetőségem, akkor kimegyek külföldre,” mondja. Az érettségiről sem tett még le. Sokszor járt már a fővárosban, sőt, Franciaországba, Romániába is eljutott az általános iskola néptánc együttesével, de a falun szeretne élni. „Én ezzel úgy vagyok, hogy a család nekem fontosabb, mint az összes pénz a világon. ... rokonoktól, bátyától, mindennap látjuk egymást, nagypapát, nagyanyámat.”

„Romáknál ez másképp van”

„Nem mindenkivel jöttünk ki, mert a természetünk az ilyen. Nagyon rossz. ... Túl hamar leszünk ingerültek, feszültek, ha nem úgy szólnak hozzánk, hogy valami nem tetszik, akkor ugrunk rá. ... Mink ilyenek vagyunk. – Tudsz ezen változtatni, most már 17 évesen? – Nem. A családjuk szinte majdnem mindenki ilyen.”

A Híd-programot most befejező lány egy közeli kisváros szélén lakik a cigánytelepen. Jobban szeretett óvodába járni, mint iskolába. „– Mert aludni lehetett, meg játszani. Nem kellett tanulni. ... Nem nagyon emlékszek rá, de biztosan rossz tanuló voltam... Nem nagyon bírtak velem. – Mi volt benned olyan nehéz, amivel nem lehetett bírni? – Hát nehezen lehet rávenni arra, ami nem érdekel. Tanulás szempontjából is. Meg egyáltalán. ... Na, a matekot

nem szerettem, mert nem tudok se osztani se szorozni. Kellemetlen egy kicsit. De már most sem tudom.”

Három általános iskolába járt. Az elsőt megszüntették, amikor harmadikos volt, a következőben csak alsó tagozatos oktatás folyt, ötödiktől ismét máshova kellett járni. A valószínűleg nem túl fényes alsó tagozatos eredmények után nagyon rossz felsős bizonyítványok következtek. Ötödikben évisméltés. „– Sokból megvágtak. Mert nem tanultam, hanem céloim volt már. Hát fiúm volt már ott, a barátom. És inkább velem foglalkoztam. – Az világos, hogy az embernek van egy barátja, az a legfontosabb. De azt nem értem, hogy emellett nem lehet ez kicsit odafigyelni az iskolában? – Romáknál ez másképp van.” Szülei nem vették időben észre a veszélyt, vagy nem vették komolyan, ez nem derült ki. Utólag szinte szerencsésnek is érzi a történeteket. „– Nem tudták a szüleim, nem foglalkoztak velem, elégedtek, de ez nem is volt olyan nagy baj. Kaptam egy jobb osztályt. – Tehát a magánéletteddel voltál inkább elfoglalva, ezért nem is zavart, hogy megbuktál? – Nem. És még jobb osztályba is kerültem. Sokkal jobb volt.”

Romaként kevés rossz élménye volt. „Mi voltunk hárman cigányok az osztályban, a többi magyar volt. De mindenki mindenkit szeretett.” A tanárok részéről viszont érzett megkülönböztetést. „Ha egy magyar nem csinálta meg a házit, akkor nem kapott semmit, csak majd mutassa be. Egy cigánynak meg leordították a fejét. Sokkal másabb. Apró dolgokban is különbséget tettek.”

Hatodikban és hetedikben a pótvizsgán átment, nyolcadikban viszont 11 tárgyból bukott. Ez már az iskolakerülés időszaka volt. „– Mennyit lógtatok? Egy-egy óráról, vagy egész napra be se mentetek? – Hát egész nap be se mentünk. Volt, amikor egy héten kétszer-háromszor megcsináltuk ugyanezt. – És ezt mennyire tűrte az iskola? – Nem is tudták, úgy nem foglalkoztak velem. Nem kaptunk felszólítást, büntetést, igazolatlanokat, semmit. Megkérdezték: hol voltunk? Bekamuztunk nekik valamit, és ennyi. – Tehát igazolást sem kellett hozni, olyan volt mintha ott lettetek volna? – Semmit. Csak utána megbuktattak.” Utána szeretett volna még visszamenni nyolcadikra, de betöltötte a 15. évét és nem mehetett. Az általános iskola átíratta a Hídba.

Teljes családban él. Három testvére van, most jön a családban az ötödik gyerek. Édesapja közmunkán van, meg alkalmi munkát végez, ahogy a bátyja is.

Égész életében jól érzi magát, sugárzik belőle az életöröm. „– Milyen itt neked? – Jó! – Mit szeretsz benne? Mi jó? – Szeretem a tanárokat, némelyiket. Jaj! Vannak kedvenc tanáraim is, jól el lehet velük beszélgetni. Főleg a portás néni. Ő a barátnőm! Hát!” Szereti, hogy az iskolában jókat lehet a tanárokkal beszélgetni tanulás helyett is. „– Hát, mondjuk felhozunk egy témát, valami intim témát, arról el tudunk beszélgetni egy órán át. – Mit jelent egy ilyen intim téma? – Hát a szerelem! – És arról gyakran szoktatok? – Igen. Mindig megkérdezem, mert kíváncsi vagyok. – És normálisan beszélnek veletek a tanárok? – Persze. Itt nagyon jók a tanárok.”

Pincér akart lenni kiskora óta, most hasonló szakmára került, gyorséttermi eladó lesz. „– Aztán lehet arrafelé folytatni később. – Hát tudom, de már így nem akarok, mert megszeretem ezt a gyorséttermet. Hát! ... Nekem úgy van ebben a híd programban, hogy adnak nekem ilyen oklevelet, a szakmát beleadják a kezembe egy papíron, és azt mondta a tanárnő, hogy egy gyorsétteremben bárhol elállhatok vele. Azzal a papírral. Mert garantálja. Hát olyan szakmát fogtunk ki, amire szinte mindenhol szükség van. A többi cigány csak álmodozhat róla.”

Zilált évek után kifelé a gödörből

„Nem tudom elmondani szavakban, hogy általánosban hogy bántak velünk, nem mint itten. Annyi szeretetet első találkozáskor nem kaptam ott általánosban, mint itt.”

A 19 éves, a Híd-programban végzés előtt álló festő roma fiú előlete rendkívül zilált, kisebb csoda, hogy hamarosan szakmája lesz. A városhoz közeli faluban lakott egész életében, ahol csak egy évig járt óvodába. Az elsőt meg kellett ismételnie. *„Az ember nincs még hozzá szokva ahhoz, ami az iskolában van.”* Az alsó tagozatról több a rossz, mint a jó élménye. *„– A tanító nénik kedvesek voltak, ... rengeteg barátaim voltak... ott azért szigorúak voltak, meg kellett húzni magunkat, nagyon keményen bántak velünk. ... Hát hogy mondjam, ott <a faluban> a tanárok megnézik, hogy milyenek a gyerekek. – Ez mit jelent? – Hogy roma vagy nem roma. – Ilyesmi jellemző volt, vagy csak előfordult egyszer-egyszer? – Elég gyakran. ... Úgy volt, hogy elsőben legelőre, középre tettek, utána jöttek új gyerekek beiratkozni, azok már nem romák voltak, és minket, romákat hátraültettek. ... Mindig hátul ültettek le. A hátsó sor legvégébe. Ott senki sem ült, mert nem voltunk annyian. És mindig hátra ültettek. Én nem nagyon szerettem hátul ülni. És ott az alsóban mindig hátul ültem.”* Az ötödik évet is meg kellett ismételnie. Akkor sokat volt beteg is, meg hatodikban is, talán drogozás is volt a háttérben, meg egy esés agyarázkódással, kisebb bevérvéssel az agyban, ami a beszédére – érezhetően – máig kihat.

Szüleivel, három kisebb testvérével és a most 23 éves bátyjával lakik együtt, utóbbi már mögöttük az ikerházban külön. A báty sem teljesített jól az iskolában. *„Hát nem tudok rá példát venni, mert nem járta ki a 8 osztályt.”* De rendszeresen dolgozik, most egy tanfolyamon állatgondozó lesz. Öccse a város szakközépiskolájában másodikos villanyszerelő. Szülei sem végeztek el az általános iskolát. Édesanyja *„köz munkán dolgozik, magyarul mondvá az utcán sepreget, havat lapátol.”* A papának most egy gyárban van állása, *„meg van még egy szakmája, tetováló művész, szalonban dolgozik.”*

Ötödikes volt, amikor a papa börtönbe került néhány évre. Ezek voltak a legnehezebb évek. *„Kelltem mennem dolgozni. ... Almába jártunk, dióba, volt, hogy elvittek olyan helyre, ahol lapátolni kellett. Ott voltam kétszer, utána mondták, hogy ne menjek, mert nem bírom.”* A 8 órás napszám 2500-3000 forintot jelentett, és nem kevés igazolatlan hiányzást. Ez volt a közvetlen oka annak, hogy másfél hónappal a 8. osztály befejezése előtt megszüntették a jogviszonyát. A két évismétlés miatt addigra már nem volt tanköteles. Az iskola többekkel hasonlóan járt el, mert az iskolában nem sikerült elrendezni a dolgot. *„Hát nálunk olyan a tanár, nem volt neki baj, hogy nem járt iskolába, csak adjon neki anyám pénzt. Minden hónapban. Hogy az igazolást rendezzi.”* Őt általános iskolába próbálták átíratkozni, hogy befejezze a 8 osztályt, de sehova nem vették fel.

Nyolcadik félévkor három iskolába adta be a jelentkezését. Ide a városba villanyszerelőnek, egy másikba kőművesnek, és egy kisvárosi iskolába rendész szakra, de miután kitétek az általánosból, új lehetőséget kellett keresni. A Híd-programról senki nem tájékoztatta, *„csak volt a facebook-on egy lányismerősöm, ő is mondta, hogy őt is kirúgták nyolcadik félévkor és azt mondta, hogy <ide> került, hogy a nyolcadikat elvégezhesse.”* Addigra édesapja kijött a börtönből, vele jöttek el érdeklődni, és egy hét késéssel el is kezdhet-

te a Híd-programot. Nagyon szeret itt lenni. Másfél éve stabil barátnője is van, aki egy év múlva eladó lesz. Úgy látja, a kapcsolat mindkettőjüket stabilizálja a tanulásban, az iskolába járásban. *„Itt nincs olyan lehetőség, hogy megbukjon. Akinek tudnak, mindenkinek segítenek,”* mondja. Osztálytársainak nagyobb része még sincs már velük. Rossz társaságba keveredtek, nem jártak iskolában. *„Az egyik épp börtönben van. Most már kettő van börtönben. Akit még tudok, egyik közmunkán van, a másik otthon, semmit nem csinál otthon.”*

Alakulnak a végzést követő tervei. *„Legyen pénzem, elérjem a jogosítványt, legyen egy autóm és azzal járjak dolgozni és legyen pénz, pénz, pénz. Aztán kimegyek Londonba.”* Londonban már kétszer járt a keresztanyjánál, aki 15 éve van kint, pultos. Két keresztapjának rézgyárban van munkája, *„unokatestvérem pedig étteremben dolgozik. Konyhai kisegítő, és semmilyen szakmája nincsen.”* De egyelőre itthon akar némi pénzt keresni, utána irány London. *„Úgy tervezem, hogy két év múlva.”*

Az interjúkat készítette és feldolgozta Mártonfi György